

การศึกษาชื่อลายผ้าแพรวาในภาษาผู้ไทยตามแนววรรคศาสตร์ ชาติพันธุ์

An Ethnosemantic : The Study of the Pattern Names of Phraewa Textile of the Phu Thai Dialect

ยศกร ลิทธิศักดิ์ไพบูลย์ (Yotsakorn Sittisakpaiboon)* ดร.จรัลวิไล จรูญโรจน์ (Dr.Jaralvilai Charunrochan)**
วิภากร วงศ์ไทย (Wipakorn Wongthai)***

บทคัดย่อ

บทความฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ชื่อลายผ้าแพรวา ในภาษาผู้ไทยของชาวบ้านโพน อำเภอดำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ในประเด็นดังต่อไปนี้ 1) คำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างสรรค์ลายผ้าแพรวา 2) โครงสร้างคำชื่อลายผ้าแพรวาในภาษาผู้ไทย 3) วิเคราะห์องค์ประกอบความหมายของชื่อลายผ้าแพรวาตามแนววรรคศาสตร์ ชาติพันธุ์ 4) ศึกษาภาพสะท้อนด้านสังคมและวัฒนธรรม จากคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างสรรค์ชื่อลายผ้าและชื่อลายผ้าแพรวาของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทย ในเขตพื้นที่บ้านโพน อำเภอดำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยศึกษาข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ผู้บอกภาษาเพศหญิง กลุ่มอายุ 35 ปีขึ้นไปที่มีประสบการณ์การทอผ้าอย่างน้อย 10 ปี และศึกษาจาก “แพรวแซ่” ที่เป็นเหมือนแม่แบบในการสะสมและสืบทอดลายผ้าจากรุ่นสู่รุ่น จากการศึกษาพบว่า คำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างสรรค์ลายผ้าแพรวา สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตและสังคมของชาวผู้ไทยว่าเป็นชุมชนที่มีการสืบทอดวัฒนธรรมในการทอผ้าแพรวา ในสังคมการทอผ้าจะมีความสามัคคี มีการแบ่งปันแนวคิดในการคิดประดิษฐ์ลายผ้า โครงสร้างของชื่อลายผ้าแพรวาประกอบไปด้วย คำนามที่ปรากฏร่วมกับคำว่า “ดอก” /dɔ̌k/ คำนามผสม นามวลี ในการวิเคราะห์องค์ประกอบความหมายของลายประกอบไปด้วยมิติแห่งความแตกต่างดังนี้ [+สัตว์] [+จินตนาการ] [+สิ่งก่อสร้าง] [+ความเชื่อ] [+พืช] [+ลักษณะนาม] [+จำนวน] [+ประเพณี] [+กริยา] [+ธรรมชาติ] [+สิ่งของเครื่องใช้] [+อวัยวะ] การศึกษาภาพสะท้อนจากชื่อลายผ้าแพรวา ได้ภาพสะท้อนจากการศึกษา ดังนี้ ภาพสะท้อนด้านวิถีชีวิต ภาพสะท้อนด้านประเพณี ภาพสะท้อนความเชื่อ ภาพสะท้อนด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ABSTRACT

The purpose of this study was analyze the pattern name of Phraewa textile of the Phu Thai dialect at Ban Pon, Khammuang District, Kalasin Province in these aspect as follow: 1) To study the term of creation and making the pattern names of Phraewa. 2) To study the structure of Phraewas' pattern names of Phu Thai dialect. 3) To analyze the pattern names of Phraewa by componential analysis method that is an Ethnosemantics theory. 4) To study the social reflection and culture from the pattern names of Phraewa

* มหาบัณฑิต หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาศาสตร์ประยุกต์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ม.ล. ภาควิชาภาษาศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน

*** รองศาสตราจารย์ ภาควิชาภาษาศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน

and the term of creation and making the pattern name process of Phu Thai ethnics group at Ban Pon, Khammung district, Kalasin province.

The data used in this research was gathered by interviewing female informants. They were over 35 years old. They were 10 years experienced in Phraewa weaving. Then, we study pattern names of Phraewa from /πηΘ ̣5-σΘ ̣ω3/, it is model for collected the pattern of Phraewa and inherited. The research shows that the term of creation and making the pattern names of Phraewa that had the reflection of life style and social of Phu Thai ethnics group, they were inherited their culture about Phraewa weaving. In their social of weaving, Phu Thai ethnics group had unity, share and brainstorming to create the pattern of Phraewa. The structure of Phraewas' pattern names were noun that appeared with word /δ□̣k/. They were compound noun and noun phrase.

The meaning of all these Phraewas' pattern names are differentiated by dimension of contrast as follow: [+animal] [+imagine] [+building] [+belief] [+plant] [+classifier] [+amount] [+culture] [+verb] [+natural] [+appliance] [+part of body]. The reflection from Phraewas' pattern names are a way of life aspect, culture aspect, belief aspect, natural aspect and environment aspect.

คำสำคัญ : ภาษาผู้ไทย อรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ ผ้าแพรว

Key Words : Phu Thai Dialect, Ethnosemantics, Phraewa

บทนำ

ผ้าแพรว เป็นศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวผู้ไทยบ้านโพนตำบลบ้านโพนอำเภอดำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ จนเป็นประเพณีทางวัฒนธรรมของสาวชาวผู้ไทยจะต้องยึดถือและปฏิบัติตามบรรพบุรุษ 3 อย่างคือ เลี้ยงดำ ดำแพร ชื่นไหม (มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2544) และหญิงสาวชาวผู้ไทยต่อทำเครื่องนุ่งห่ม 4 อย่าง ที่เรียกว่า สร้างเค็ง /σα̣N2-κη̣2/ (สร้างเครื่อง) ให้เป็น คือ การเตรียมและทอผ้าที่ใช้สำหรับทำเป็น ผ้าห่ม ที่นอน หมอน ผ้าแพรหรือผ้าขาวม้า และเป็นที่หมายปองของชายในหมู่บ้าน เพราะเครื่องนุ่งห่มเหล่านี้เป็นสิ่งที่ใช้ในการสมมาหรือการตอบแทนญาติผู้ใหญ่ฝ่ายชายเมื่อหญิงสาวชาวผู้ไทยจะเข้าพิธีแต่งงาน (สถาบันภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบทมหาวิทยาลัยมหิดล, 2549)

จากการศึกษาของ มหาวิทยาลัยศิลปากร (2543) พบว่าผ้าแพรวเป็นผ้าที่ทอด้วยฝีมือที่มีความสวยงาม และเป็นผ้าทอที่สร้างชื่อเสียงให้กับ

ชาวกาฬสินธุ์ สังเกตได้จากคำขวัญประจำจังหวัดที่ว่า “กาฬสินธุ์เมืองฟ้าแดดสงยาง โปงลางเลิศล้ำ วัฒนธรรมผู้ไทย ผ้าไหมแพรวา” นอกจากนี้ผ้าแพรวยังเป็นหลักฐานทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของผู้คนกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทย จากอดีตถึงปัจจุบัน เช่น ความเป็นอยู่ ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี และพิธีกรรมต่างๆ หรือเหตุการณ์ที่สำคัญๆ ทางประวัติศาสตร์ นอกจากนี้ รำไพพรรณ (2535) ได้กล่าวว่า ผ้าทอยังบอกถึงเรื่องราว การถ่ายทอดความรู้ คตินิยม ระหว่างชุมชน และแสดงให้เห็นถึงฐานะทางสังคมของผู้ใช้ โดยจะปรากฏบนลวดลายของผ้า ซึ่งเป็นงานศิลปะที่บ่งบอกความหมายผ่านลวดลายและสะท้อนให้เห็นความรู้สึก นึกคิด ตลอดจนวิถีชีวิต ความเชื่อ ของผู้สร้างสรรค์ลวดลวดลายเป็นอย่างดี

ชลธิชา (2546) ได้กล่าวถึงลวดลายของผ้าไว้ว่า การศึกษาลวดลายของผ้าทำให้มีความเข้าใจในส่วนลึกทางโครงสร้างความนึกคิดของผู้ทอ และยังมีการสืบทอดความเข้าใจผ่านวิถีชีวิต ผ่านความเชื่อ

และพิธีกรรม ซึ่งมี สัญลักษณ์ เฉพาะสำหรับผู้รู้ในชุมชน โดยมีการสืบทอด โครงสร้างและหน้าที่ของลวดลาย บนผืนผ้าผ่านสมาชิกในตระกูล โคตรวงศ์ หรือชุมชน เดียวกัน ผู้ศึกษาผ้าไทยในรุ่นหลังต้องตามเก็บ ตามสัมภาษณ์ นำภูมิปัญญาที่หลบซ่อนอยู่ภายใน ผืนผ้านี้ ออกมาให้คนเข้าใจถึงโลกทัศน์ จักรวาลทัศน์ วิธีคิด ความใฝ่ฝัน ความเชื่อ และวิถีชีวิตแบบไทยๆ ที่แฝงอยู่ในผืนผ้า ซึ่งลายผ้าของไทยมีทั้งเอกลักษณ์ และอัตลักษณ์ อยู่บนผืนผ้า โดยที่ เอกลักษณ์ (Uniqueness) คือความพิเศษเฉพาะอะไรบางอย่าง ของผืนผ้าที่เป็นลักษณะเฉพาะเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม เฉพาะกลุ่ม ส่วน อัตลักษณ์ (Identity) คือ ตัวตน ลายผ้าหนึ่งๆ สามารถสะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชน หรือกลุ่มชาติพันธุ์นั้นๆ ได้ เป็นอย่างดี

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผ้าทอ ในอดีตที่ผ่านมา พบว่า การวิจัยส่วนมากเป็นงานวิจัย ที่มีแต่การเก็บรวบรวมข้อมูลแล้วนำเสนอในเชิง พรรณนา โดยส่วนใหญ่จะเป็นแง่มุมที่เกี่ยวข้องใน สาขาวิชามนุษยวิทยา ไทยศึกษา วิทยาศาสตร์และ เศรษฐศาสตร์ ซึ่งเกี่ยวกับประเภทของผ้า อุปกรณ์ เครื่องมือ พิธีกรรม ความเชื่อ และสภาพเศรษฐกิจ สังคมที่ส่งผลกระทบต่อผ้าทอของไทย ผู้วิจัยเห็นว่า กระบวนการและทฤษฎีทางภาษาศาสตร์ที่จะทำให้เข้าใจ ถึงความรู้ดังกล่าวได้อย่างทอ้งแท้คือ วิธีการทาง วรรณศาสตร์ชาติพันธุ์ เนื่องจาก วรรณศาสตร์ชาติพันธุ์ เป็นการศึกษาความหมายของคำ เพื่อให้เข้าใจถึงระบบ ความรู้ ความคิด ค่านิยม ทศนคติ หรือวัฒนธรรม ของชาติพันธุ์กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง โดยตั้งอยู่บนพื้นฐาน ที่ว่าภาษาเป็นสิ่งที่สะท้อนความนึกคิดและการมองโลกของผู้พูดหรือผู้ใช้ภาษานั้น ซึ่งที่ผ่านมา มี ผลงานที่ใช้วิธีการทางวรรณศาสตร์ชาติพันธุ์ศึกษา ภูมิปัญญาไทยในเรื่องผ้า คือ การศึกษาชื่อและระบบ การทอชั้นมัดหมี่ดั้งเดิมของชาวไทพวน อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี (พิจิตรา, 2547) ซึ่งเป็นการศึกษา กระบวนการทอ อุปกรณ์การทอและชื่อประเภทผ้า เฉพาะชั้นมัดหมี่ดั้งเดิม เป็นงานวิจัยที่ไม่ได้เน้นการ ศึกษาความหมายของชื่อลายผ้า แต่เน้นถึงการศึกษา

คำศัพท์ในกระบวนการทอผ้าและชื่อเรียกประเภท ของผ้ามัดหมี่ ในกลุ่มชาติพันธุ์ไทพวน อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ตามวิธีการศึกษาของวรรณศาสตร์ ชาติพันธุ์ การวิเคราะห์ความหมายของลายผ้า และการวิเคราะห์องค์ประกอบของชื่อลายผ้าแพรวา ในการ วิจัยชิ้นนี้จะเน้นการวิเคราะห์ความหมายของลายผ้า ตามวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชาติพันธุ์ผู้ไทย ซึ่งผลงานทางวรรณศาสตร์ชาติพันธุ์ส่วนใหญ่จะ เป็นการศึกษเกี่ยวกับ คำเรียกสี คำเรียกญาติ และ ชื่อสถานที่ เท่าที่ผ่านมาไม่มีผลงานที่ใช้วิธีการทาง วรรณศาสตร์ชาติพันธุ์ ศึกษาชื่อลายผ้าทอของไทย ในเชิงความหมาย เพื่อให้เห็นภาพสะท้อนทางสังคม วัฒนธรรมและความเชื่อ ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ อย่างจริงจัง

ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาชื่อลายผ้าแพรวา โดยใช้วิธีการทางวรรณศาสตร์ชาติพันธุ์ เพื่อจะได้เข้าใจ ถึงระบบที่ซ่อนอยู่ในลายผ้าซึ่งเป็นวัฒนธรรมของ กลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทยได้อย่างทอ้งแท้ ผู้วิจัยเห็นว่า วิธีการศึกษาทางวรรณศาสตร์ชาติพันธุ์ มีความเหมาะสม ในการนำมาวิเคราะห์ภูมิปัญญาของท้องถิ่นด้านการ ทอผ้า ได้เป็นอย่างดี ตามที่ อมรา (2546) ได้กล่าว ไว้ว่า “ขณะนี้สังคมไทยกำลังให้ความสำคัญกับ ภูมิปัญญาไทยแต่เป็นที่ทราบกันดีว่าองค์ความรู้ ดั้งเดิมของไทย มีการศึกษาเชิงวิทยาศาสตร์น้อยมาก ดังนั้นเพื่อสร้างและเผยแพร่ความรู้ให้กับคนไทยได้ เข้าใจกันอย่างทอ้งแท้ เพื่อเป็นการเก็บรักษา ถ่ายทอด สืบสาน หรือพัฒนาภูมิปัญญาไทยต่อไป วรรณศาสตร์ ชาติพันธุ์น่าจะใช้ได้” ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งความ สนใจไปที่ผ้าแพรวาและเลือกศึกษาเฉพาะผ้าแพรวา ของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวผู้ไทยบ้านโนน อำเภอดำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ เนื่องจากแพรวาเป็นผ้าทอของ ชาวบ้านโนน อำเภอดำม่วง มาตั้งแต่โบราณ และ สืบทอดมาจากบรรพบุรุษซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่คู่กันมา ของผู้ไทยชาวผู้ไทยบ้านโนน มีลวดลายที่สวยงาม เป็นการผสมผสานระหว่างการจัดลายและกระบวนการ จก ทำให้เกิดลวดลายที่yakต่อการเลียนแบบ และ ในผ้าหนึ่งผืน ก็จะมีลวดลายมากมายที่น่าศึกษา

นอกจากนี้บ้านโพนยังเป็นแหล่งทอผ้าแพรวาที่ใหญ่ที่สุดในประเทศในปัจจุบัน มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวไม่ซ้ำกับสิ่งทอใดๆ (เกสร, ม.ป.ป.)

จากความหมายตามรูปศัพท์ แพรวา เดิมเขียนว่า “แพว” หมายถึง ผ้า และ วา หมายถึง ความยาวของผ้า 1 วา ซึ่งมีความยาวประมาณ 2 เมตร ลักษณะพิเศษที่โดดเด่นของผ้าแพรวาอยู่ที่ลวดลายผ้า การให้สีสันที่สะดุดตาประกอบกับกรรมวิธีการเก็บลายหรือเก็บขีดและการจก ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษของชาวผู้ไทย (วัชริน และคณะ, 2536) แพรวามีเทคนิคและวิธีการทอหรือเก็บลวดลายแตกต่างจากผ้าอื่นๆ ทั้งชื่อเรียกและประโยชน์ในการใช้สอย เพราะคำว่า “แพรวา” เป็นการเรียกชื่อตามภาษาของชาติพันธุ์ผู้ไทย และชาวอีสานทั่วไปจะใช้เรียกผ้าชนิดหนึ่งที่ใช้ห่มเฉียงไหล่ คลุมไหล่ หรือผ้าสไบว่า “แพรว” ชาวผู้ไทย จะใช้ผ้าแพรวาในโอกาสที่มีงานเทศกาลงานบุญประเพณีหรืองานสำคัญอื่นๆ นิยมใช้คู่กับ “แพรมน” ที่มีขนาดเล็ก เป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสใช้เป็นผ้าคลุมศีรษะ มวยผมหรือใช้เป็นผ้าเช็ดหน้าเนื่องจากแพรวาและแพรมน จึงถือได้ว่าเป็นผ้าที่ใช้ในโอกาสพิเศษ จึงนิยมทอด้วยผ้าไหม ทำให้มีชื่อเรียกอีกชื่อว่า “ผ้าไหมแพรวา” นอกจากนี้ลายของผ้าแพรวาจะมีอิทธิพลต่อราคาของผ้าด้วย ซึ่งถ้าผ้ามีจำนวนลวดลายและสีที่มากแตกต่างกัน ก็จะทำให้ผ้าผืนนั้นมีราคาสูงตามไปด้วย เนื่องจากใช้เวลาในการทอยาวนานและยุ่งยาก ดังนั้น เส้นหัวของผ้าไหมแพรวาอาจจะบอกได้ว่าอยู่ตรงลวดลายบนผืนผ้าและเทคนิควิธีการทอที่เป็นเอกลักษณ์ยากต่อการเรียนแบบเหมือนผ้าทออื่นๆ ด้วยลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์และสวยงามนี้เอง จึงกล่าวได้ว่า ผ้าแพรวา ถือได้ว่าเป็นราชินีแห่งผ้าไหม (เกสร, ม.ป.ป.) นอกจากนี้ลวดลายอันสวยงามที่ปรากฏให้เห็นนั้น เป็นวิธีการที่ใช้ความพยายามในการทออย่างมาก ลวดลายที่ใช้ถือเป็นลวดลายที่เกิดจากการทอผ้าลายขีดชั้นสูง ทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจในการนำเอาทฤษฎีและกระบวนการศึกษาทางอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์มาใช้ในการศึกษาชื่อลายผ้าแพรวา ของชาติพันธุ์ผู้ไทย ในเขตพื้นที่บ้านโพน

อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์โดยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาเพื่อวิเคราะห์ชื่อลายผ้าแพรวา ในภาษาผู้ไทยของชาวบ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ในประเด็นดังต่อไปนี้ 1) คำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างสรรค์ลายผ้าแพรวา 2) โครงสร้างชื่อลายผ้าแพรวาในภาษาผู้ไทย 3) วิเคราะห์องค์ประกอบความหมายของชื่อลายผ้าแพรวาตามแนวอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ 4) ศึกษาภาพสะท้อนด้านสังคมและวัฒนธรรม จากคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างสรรค์ชื่อลายผ้าและชื่อลายผ้าแพรวาของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทย ในเขตพื้นที่บ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์

อุปกรณ์และวิธีการวิจัย

อุปกรณ์ที่ใช้ในการจัดเก็บข้อมูล มีดังนี้

1) เครื่องบันทึกเสียง 2) กล้องถ่ายรูป 3) แบบสัมภาษณ์ที่ไม่มีรูปแบบเป็นทางการ

วิธีการวิจัยประกอบด้วย

1. การคัดเลือกจุดเก็บข้อมูล

ผู้วิจัยเลือกเก็บข้อมูลในเขตหมู่บ้าน บ้านโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีการทอผ้าแพรวาที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย และเป็นแหล่งที่อยู่ของกลุ่มชนชาติพันธุ์ผู้ไทย ที่มีการสืบทอดวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมการทอผ้าที่ยังคงรักษามาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ บ้านโพนยังเป็นศูนย์กลางในการทอผ้าแพรวาของจังหวัดกาฬสินธุ์ และเป็นที่ตั้งของศูนย์วัฒนธรรมผู้ไทยผ้าไหมแพรวา ซึ่งเป็นศูนย์จำหน่ายและสาธิตการทอผ้าไหมแพรวาที่ใหญ่ที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยผู้วิจัยได้เลือกเก็บข้อมูลในทุกหมู่บ้านในเขตอำเภอ

2. การคัดเลือกผู้บอกภาษา

ผู้วิจัยคัดเลือกผู้บอกภาษาโดยมีหลักเกณฑ์ในการเลือก คือ ผู้บอกภาษาเป็นเพศหญิง กลุ่มอายุ 35 ปีขึ้นไป ที่มีประสบการณ์การทอผ้าอย่างน้อย 10 ปี ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ เป็นข้อมูลดั้งเดิมและตรงกับความเป็นจริงมากที่สุด เนื่องจากผู้บอกภาษาทั้งสองกลุ่มจะมีประสบการณ์และความชำนาญในการ

ท้อฝ้ามัก ซึ่งในการคัดเลือกผู้บอกภาษาผู้วิจัยไม่ได้กำหนดตายตัวแน่นอน เพราะต้องการให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมชัดเจนและเพียงพอสำหรับการวิเคราะห์ข้อมูล แต่โดยสรุปแล้วในงานวิจัยชิ้นนี้ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ ผู้บอกภาษาจำนวน 30 คน

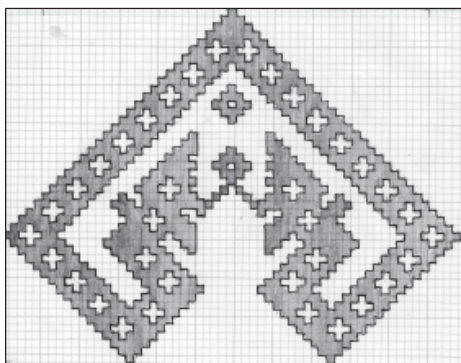
3. การเก็บข้อมูล

ผู้วิจัยได้แบ่งการเก็บข้อมูลในการวิจัยออกเป็น 3 ขั้นตอน คือ 1) การเก็บข้อมูลโดยวิธีสัมภาษณ์ โดยในการสัมภาษณ์เป็นการสัมภาษณ์ให้ได้ชื่อลายผ้า คำศัพท์ในกระบวนการสร้างสรรค์ลาย และการสัมภาษณ์ให้ได้ความหมายของคำศัพท์และความหมายของชื่อลายผ้า 2) การสังเกต และ 3) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติจริง

ผลการวิจัยและการอภิปรายผล

ตัวอย่าง 1 อรรถลักษณะของลายนาค

ลายนาค / $\nu\alpha\text{]}k3/$

ภาพ 1 ลายนาค

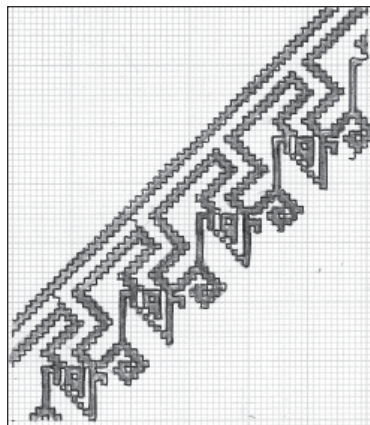
+ นาค (งูใหญ่)
+ สัตว์
+ จินตนาการ
+ ความเชื่อ
+ พุทธศาสนา

คำว่า “นาค” / $\nu\alpha\text{]}k3/$ หมายถึง พญางูใหญ่ มีหงอน เป็นสัตว์ในจินตนาการและความเชื่อในพุทธศาสนา

ลายนาค / $\delta\text{]}k2 \nu\alpha\text{]}k3/$ หมายถึง ลายผ้าแพรวาที่มีลักษณะคล้ายลำตัวพญานาค มีหงอนจะปรากฏอยู่บนผ้าแพรวาเกือบทุกผืน ชาวผู้ไทยบ้านโพนเชื่อว่า นาคเป็นสัตว์ที่คอยปกป้องคุ้มครองศาสนา จะเห็นได้จากทางขึ้นลิ้มหรือโบสถ์ นอกจากนี้ยังมีความเชื่อว่าเป็นพญางูที่คอยให้น้ำ ทำให้ฝนตกตามฤดูกาล

ตัวอย่าง 2 อรรถลักษณะของลายนาคใต้เครือ

ลายนาคใต้เครือ / $\nu\alpha\text{]}k3 \tau\alpha\psi1 \kappa\eta\leftrightarrow]3/$

ภาพ 2 ลายนาคใต้เครือ

+ นาค (งูใหญ่)
+ สัตว์
+ จินตนาการ
+ ความเชื่อ
+ พุทธศาสนา
+ กริยา (ใต้)
+ เส้น (เครือ เถาวัลย์)

คำว่า “นาคใต้เครือ” / $\nu\alpha\text{]}k3 \tau\alpha\psi1 \kappa\eta\leftrightarrow]3/$ หมายถึง พญางูใหญ่ มีหงอน เป็นสัตว์ในจินตนาการและความเชื่อในพุทธศาสนา เรียงตามเส้นอยู่ในแนวเฉียง

ลายนาค / $\delta\text{]}k2 \nu\alpha\text{]}k3/$ หมายถึง ลายผ้าแพรวาที่มีลักษณะคล้ายลำตัวพญานาค มีหงอนใต้ตามเส้นหรือเครือลายอยู่ในแนวเฉียง

ผลการศึกษาในครั้งนี้พบว่า

1. พบคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างสรรค์คิดประดิษฐ์ลายผ้าแพรวา สามารถแบ่งคำศัพท์ได้เป็น 3 หมวด คือ หมวดอุปกรณ์ในการประดิษฐ์ลาย หมวดวิธีในการประดิษฐ์ลายผ้า หมวดเรียกชื่อลายดังตัวอย่างต่อไปนี้

1.1 หมวดอุปกรณ์ในการประดิษฐ์ลาย

ผ้าแซว /πηα]5-σΘ]ω3/ หมายถึง ผ้าที่เป็นเหมือนแม่แบบของผ้าแพรวาที่เวลาใครคิดลายใหม่ได้ ก็จะทอลงบนผ้าแซว เพื่อใช้เป็นแม่แบบสำหรับการทอผ้าต่อไป ผ้าแซวจะตกทอดจากรุ่นสู่รุ่นที่เปรียบเหมือนมรดกทางความคิดของการสร้างสรรค์ลายผ้าแพรวา ซึ่งความหมายตามรูปคำในภาษาผู้ไทย แพรแซว หมายถึง การทอลายลงบนผืนผ้าสีขาว เพื่อใช้เป็นแม่แบบในการขีด จก เกาะ ลายต่างๆ ลงบนผืนผ้า หรือเรียกว่า “แซวลาย” ลงบนผืนผ้า กลายเป็น “แพรแซว” กลุ่มที่ทอผ้าด้วยกันสามารถหยิบบีมหรือผสมผสานลายที่ตนเองคิดไว้ จากแพรแซวของเพื่อนด้วย สะท้อนให้เห็นถึงการแบ่งปันและการสืบทอดทางภูมิปัญญาของชาวผู้ไทยที่มีแม่แบบบันทึกไว้เป็นหลักฐานอย่างเด่นชัด

กระสวย /κα≅3000π/ หมายถึง เครื่องบรรจุหลอดด้ายสำหรับทอผ้า ทำด้วยไม้รูปร่างคล้ายเรือหัวเรียว ท้ายเรียว ตรงกลางป่อง มีร่องสำหรับใส่หลอดด้าย ใช้สำหรับพุ่งเส้นไหมสลับไปมากับเส้นยืน แล้วกระทบพิมพ์ให้เนื้อผ้าแน่น

เขา /ηαω1/ หมายถึง อุปกรณ์ส่วนหนึ่งในการทอผ้า เป็นส่วนประกอบของกี่ทอผ้า เพื่อแยกเส้นยืนให้ยกขึ้นขัดกับเส้นพุ่ง โดยมีท่วงคล้องเส้นยืนมีไม้สอดยึดไว้กับโครงกี่และโยงกับไม้เหยียบ

เครือ /κηΦ]2/ ในหมวดอุปกรณ์การประดิษฐ์ลายผ้า หมายถึง เส้นไหมที่ตั้งในแนวตั้งหรือเส้นยืน

1.2 หมวดวิธีในการประดิษฐ์ลายผ้า

หุ้ม /ηυ1-ηυ]u2/ หมายถึง การรวมของลาย เช่น การรวมของลายนอก ซึ่งเป็นกลุ่มลายที่มีลักษณะอยู่ในพื้นที่สามเหลี่ยมประกอบสองข้างเข้าเป็นลายใหญ่ หรือดอกลายผ้า

ขีด /ηε1/ หมายถึง การสร้างลวดลายด้วยการเพิ่มด้ายเส้นพุ่งพิเศษเพื่อสร้างลวดลายข้ามช่วงเส้นด้ายยืน ใช้ไม้ค้ำหรือเขาโยงเข้ากับด้ายเส้นยืน เมื่อต้องการทอลายใดก็ดึงเขาชุดนั้นมาใช้ ลายที่ไม่ต้องการก็จะดึงเขาเก็บขึ้นไป เขาลายใดที่ไม่ใช้ก็จะดึงไว้เหนือกี่ ดังนั้นเขา 1 อัน จึงกำหนดลายได้ 1 แถวเส้นพุ่ง เมื่อทอมาถึงเขา ก็จะใช้ไม้ที่มีลักษณะคล้ายดาบหรือที่ชาวบ้านโนนเรียกว่า “ไม้ค้ำขีด” ดึงสันไม้ขึ้นพอที่จะสอดกระสวยเข้าไปได้ เมื่อกระสวยผ่านหน้าผ้า ให้ดึงไม้ดาบออก ลวดลายที่เกิดจากวิธีทอขีด จะเกิดขึ้นซ้ำๆ กันตลอดความกว้างของหน้าผ้า

จก /χοκ5/ หมายถึง การทอผ้าให้เกิดลวดลายหรือจัดด้ายเส้นยืนขึ้นด้วยขนเม่นหรือไม้ หรือเพิ่มเส้นพุ่งที่มีลักษณะตามความต้องการของผู้ทอเข้าไปเป็นช่วงๆ ทำให้เกิดสีสัน

1.3 หมวดการเรียกชื่อลาย

ดอก /δ□]κ2/ หมายถึง ลายผ้าของผ้าแพรวา ที่เปรียบกับดอกไม้ มักปรากฏร่วมกับชื่อของลายผ้า เช่น ดอกนาค ดอกกาบแบด นอกจากนี้ยังหมายถึงลักษณะนามของลายผ้า

ในภาษาผู้ไทย คำว่า “ดอก” หมายถึง การผลิตดอก เจริญงอกงามและการสืบทอด แสดงให้เห็นถึงการสืบทอดลายผ้าแพรวาที่เป็นอัตลักษณ์ของชาวผู้ไทย

เครือ /κηΦ]2/ ในหมวดการเรียกชื่อลายผ้า หมายถึง ลายที่อยู่แนวเฉียง ได้ลายคล้ายการได้เถาว์ลัย คำว่า “เครือ” ในภาษาผู้ไทย หมายถึง เส้นหรือเครือของพืช

จากการสอบถามชื่อลายผ้าแพรวา บนผืนผ้าของผู้ทอมีลักษณะลายที่แตกต่างกัน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมมากที่สุด ซึ่งในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลชื่อลายผ้าแพรวามาหลายคำด้วยกัน ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์และพิจารณาชื่อลายผ้าแพรวา ซึ่งใช้เกณฑ์ที่ดัดแปลงมาจากการวิเคราะห์ของอัญชลิกา (2543) จรรย์วิไล (2543) และพิจิตรา (2547) โดยผู้วิจัยได้ผลการศึกษาคุนสมบัติของชื่อลายผ้าดังนี้

1. เป็นคำนามที่เป็นคำโดด เช่น นาค ดาว ฯลฯ คำนามผสม (นาม + กริยาวลี) เช่น ดาวใต้เครือ คนขี่ช้าง นาคใต้เครือ ขอก่าย ฯลฯ (นาม + ลักษณะนาม) เช่น นาคสองแขน นาคสี่แขน ฯลฯ (นามวลี) เช่น นาคหัวสร้อย นายหัวซ้อง นาคกันต์ ฯลฯ

2. ปรากฏร่วมกับคำว่า “ดอก” /ดอกไม้/ กล่าวคือ คำใดที่เป็นชื่อลายผ้าแพรวา จะปรากฏร่วมกับคำว่า “ดอก” เสมอ

3. ปรากฏอย่างสม่ำเสมอในภาษาผู้ไทย เขตตำบลโพธิ์ กล่าวคือ มีการใช้ในทุกหมู่บ้านในเขตตำบลโพธิ์ อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์

4. เป็นคำที่หมายถึง ชื่อลายผ้าแพรวาที่เป็นลายดั้งเดิมของชาติพันธุ์ผู้ไทย ในเขตบ้านโพธิ์ อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ที่มีการสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ภาพสะท้อนที่เกิดจากชื่อลายผ้าแพรวาพบภาพสะท้อน 4 ด้าน ดังนี้ ภาพสะท้อนด้านวิถีชีวิต ภาพสะท้อนด้านประเพณี ภาพสะท้อนด้านความเชื่อ ภาพสะท้อนด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

สรุปผลการวิจัย

ผลที่ได้จากการวิจัยชื่อลายผ้าแพรวาในครั้งนี้แสดงให้เห็นถึงการศึกษาที่ได้นำเอาหลักการศึกษาด้านภาษาศาสตร์ชาติพันธุ์มาศึกษาภูมิปัญญาของไทย โดยใช้วิธีวิเคราะห์องค์ประกอบ (Componential Analysis) จากการศึกษาสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของชาวผู้ไทยบ้านโพธิ์ ในการทอผ้า โดยโครงสร้างของคำที่ใช้เรียกชื่อลายผ้าแพรวาจะเป็นคำโดดและคำผสมซึ่งจำปรากฏร่วมกับคำว่าดอกเสมอ ภาพสะท้อนที่แฝงอยู่ในชื่อของลายผ้าแพรวา โดยผ่านแม่ลายที่สะสมไว้ใน แพรแฉ่ว ที่มีการหยิบยืมต่อกันได้แล้วยังสะท้อนให้เห็นถึงความสามัคคีและการแบ่งปันชื่อของลายผ้ายังสะท้อนให้เห็นการดำเนินชีวิตตามความเชื่อ และการทำการเกษตรกรรมของชาวผู้ไทยที่เป็นวิถีชีวิตที่ดำเนินสืบต่อมาจากบรรพบุรุษ นอกจากนี้ กระบวนการและทฤษฎีทางภาษาศาสตร์ที่นำมาศึกษาทำให้เข้าถึงความรู้ ด้านการคิดประดิษฐ์ลายผ้าแพรวา เนื่องจากเป็นการศึกษาความหมายของคำ

เพื่อให้เข้าถึงระบบความรู้ ความคิด ค่านิยม ทักษะคติหรือวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ผู้ไทย โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานที่ว่าภาษาเป็นสิ่งที่สะท้อนความนึกคิดและการมองโลกของผู้พูดหรือผู้ใช้ภาษา

ข้อเสนอแนะ

1. ควรมีการเก็บข้อมูลจากผู้บอกภาษาที่มีอายุต่ำกว่า 30 ปี เพื่อเป็นการนำข้อมูลดังกล่าวมาเป็นข้อมูลอธิบายถึงการสืบทอดการทอผ้าและสืบทอดความรู้เรื่องชื่อของลายผ้าแพรวา

2. ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบกับลายผ้าประเภทอื่นของคนชาติพันธุ์ผู้ไทยในเขตตำบลโพธิ์ อำเภอคำม่วงจังหวัดกาฬสินธุ์ เพื่อให้ได้ข้อมูลภาพสะท้อนทางด้านสังคมและวัฒนธรรมมากขึ้น

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบคุณ สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดกาฬสินธุ์ ที่ให้ทุนสนับสนุนในการทำงานวิจัยในครั้งนี้

เอกสารอ้างอิง

- เกสร คุณแก้ว. ม.ป.ป. ผ้าแพรวาจังหวัดกาฬสินธุ์. วารสารอัตสำเนาเย็บเล่ม. ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์. ม.ป.ท.
- ชลธิชา สัตยวิวัฒนา. 2546. ค้นหาเสน่ห์ผ้าไทยในแง่มุมมานุษยวิทยา. วารสาร อุตสาหกรรมสาร ปีที่ 46 ฉบับที่ 6 พฤศจิกายน 2546 หน้า 19-20.
- ปิยนาค บุญนาค. 2535. ผ้าทอกับวิถีชีวิตชนบทอีสาน. วารสารอักษรศาสตร์. ปีที่ 24 ฉบับที่ 2 กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิจิตรา พานิชย์กุล. 2547. การศึกษาชื่อและระบบการทอชิ้นมัดหมี่ดั้งเดิมของคนไทพวน อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ตามแนวบรรพชีวินวิทยาชาติพันธุ์. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาดิน. ภาควิชาภาษาศาสตร์. อักษรศาสตร์. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- ภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล. 2549. สถาบัน. สารานุกรมชาติพันธุ์ผู้ไทย. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหิดล.
- มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2543. ผ้าทอพื้นเมืองในภาคอีสาน: โครงการพัฒนาผ้าพื้นเมืองในทุกจังหวัดของประเทศ. กรุงเทพฯ.
- มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2544. ลวดลายและสีบนผ้าทอพื้นเมือง: โครงการพัฒนาผ้าและผลิตภัณฑ์ผ้าพื้นเมืองทั่วประเทศ เพื่อส่งเสริมการผลิตและการส่งออก. กรุงเทพฯ.
- รำไพพรรณ แก้วสุริยะ. 2535. ผ้าทอพื้นบ้าน ศิลปะบนผืนผ้า สายใยแห่งวัฒนธรรมอาเซียน วารสาร อ.ส.ท. ปีที่ 32 ฉบับที่ 9 เมษายน 2535 หน้า 62-70.
- วรรณ วฑฒะกุล และยุรรัตน์ พันธุ์ยุรา. 2536. ผ้าทอกับวิถีชีวิตชาวไทย. เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการระดับชาติเรื่องผ้าไทย: อดีต ปัจจุบันและอนาคต. ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย.
- วัชรินทร์ ศรีรักษาและคณะ. 2536. การทำสไลด์เทป: เทคนิคการผลิตผ้าไหมแพรวาจังหวัดกาฬสินธุ์. เอกสารการวิจัย.
- วัชรินทร์ ศรีรักษา. 2543. มนเสน่ห์บนลวดลายผ้าแพรวากาฬสินธุ์. วารสารศูนย์บริการวิชาการ. ปีที่ 8 ฉบับที่ 4 ประจำเดือนตุลาคม-ธันวาคม,
- อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. 2546. อรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ : วิธีการศึกษาภาษาเพื่อเข้าถึงระบบบริหารของมนุษย์. บทความเสนอในการประชุมประจำปีทางมนุษยวิทยา ครั้งที่ 2 เรื่อง ชาติและชาติพันธุ์- วิถีชีวิตและความหลากหลายทางชาติพันธุ์ในโลกปัจจุบัน. 26-28 มีนาคม 2546. ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- อัญชลี ผาสุขกิจ. 2543. คำเรียกสีในภาษาไทยถิ่นตามแนวอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต. ภาควิชาภาษาศาสตร์. คณะอักษรศาสตร์. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.